

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ОЛЕКСАНДРА МИШУГИ

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF ACTIVITY ALEXANDRA MISHUGHA

Стаття присвячена аналізу життєтворчості та складових професійної діяльності видатного оперного співака, актора, педагога, професора Олександра Мишуги кінця XIX – першої чверті XX століття.

Акцентується увага на вагомому внеску Олександра Мишуги у трансформацію традицій італійської вокальної школи Ф. Ламперті, продовження традицій свого вчителя, українсько-польського оперного співака Валерія Висоцького.

Зазначено, що митець виходить із бідної родини на Львівщині, здобув музичну освіту у Львівській та Міланській консерваторіях. Завдяки титанічній праці над собою, силі волі, відповідальності, принциповості Олександр Мишуга досягнув визначеної мети та увійшов в історію музичного мистецтва як всевітньо відомий оперний співак, виразний інтерпретатор народної пісні й романсу.

У статті висвітлено життєвий шлях Олександра Мишуги, географію його творчості. На основі детального аналізу наукових джерел виокремлено пріоритетні концепти діяльності видатного співака, професора, а саме: дидактико-методичні, етико-педагогічні.

Подано «Десять правил виховання майбутнього співака» за Олександром Мишугою, які розкривають сутність вимог у науці співу, методичні принципи й настанови. Акцентовано, що система навчання співу професором побудована на науковій основі.

З'ясовано, що цілісна система підготовки фахівця-спеціаліста базувалася на творчопедагогічному кредо співака, яке він вважав наріжним каменем співочої діяльності як власної, так і своїх учнів. Особливе місце в житті талановитого маестро займала вокально-педагогічна діяльність, яку професор не залишав до останніх днів свого життя.

Наголошено на високому рівні освіченості, культури та етико-моральних цінностях професури.

Як свідчення високих моральних принципів наводяться факти меценатства Олександра Мишуги, його відповідальності, патріотизму, педагогічного такту.

Ключові слова: Олександр Мишуга, співак, українська вокальна школа, вокально-педагогічна діяльність, дидактико-методичні й етико-педагогічні концепти, вокальна педагогіка, професор, меценат.

The article is devoted to the analysis of life creativity and components of professional activity of the outstanding opera singer, actor, teacher, professor Oleksandr Myshuga of the end of the 19th – the first quarter of the 20th century.

Attention is focused on Oleksandr Myshuga's significant contribution to the transformation of the traditions of the Italian vocal school of F. Lamperti, the continuation of the traditions of his teacher, the Ukrainian-Polish opera singer Valery Vysotskyi.

It is noted that the artist comes from a poor family in the Lviv region, received a musical education at the Lviv and Milan conservatories.

Thanks to titanic work on himself, strength of will, responsibility, principles, Oleksandr Myshuga achieved a certain goal and entered the history of musical art as a world-famous opera singer, an expressive interpreter of folk songs and romance.

The article covers the life path of Oleksandr Myshuga, the geography of his work. On the basis of a detailed analysis of scientific sources, the priority concepts of the activity of the outstanding singer and professor were singled out, namely: didactic-methodical, ethical-pedagogical.

«Ten rules for training a future singer» according to Oleksandr Myshuga, which reveal the essence of requirements in the science of singing, methodical principles and guidelines, are presented. It is emphasized that the professor's system of teaching singing is built on a scientific basis.

It was found out that the whole system of training a specialist was based on the singer's creative and pedagogical credo, which he considered the cornerstone of the singing activity of both his own and his students. A special place in the life of the talented maestro was occupied by vocal and pedagogical activity, which the professor did not leave until the last days of his life.

The high level of education, culture and ethical and moral values of the professorship are emphasized.

The facts of Oleksandr Myshuga's patronage, his responsibility, patriotism, and pedagogical tact are cited as evidence of high moral principles.

Key words: Oleksandr Myshuga, singer, Ukrainian vocal school, vocal-pedagogical activity, didactic-methodical and ethical-pedagogical concepts, vocal pedagogy, professor, patron.

УДК 784.071.2 Мишуга–044.22 (477.82)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.2.23>

Павлюк Н.М.,

викладач циклової комісії методики музичної освіти та вокально-хорової підготовки

Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

Малашевська І.В.,

викладач циклової комісії методики музичної освіти та вокально-хорової підготовки

Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

Міщенко З.О.,

викладач циклової комісії методики музичної освіти та вокально-хорової підготовки

Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

Постановка проблеми. Сучасні вектори розвитку освіти й культури зумовлені особливостями нинішнього постмодерного суспільства. Інтеркультурний вимір розуміння сутності явищ соціокультурного процесу передбачає орієнтацію особистості на засвоєння цінностей та досягнень багатокультурної спадщини України і світу, позитивне сприйняття та відтворення соціокультурних норм.

Власне культурні цінності, спадщина й надбання минулого сприяють самореалізації мелодії особистості, її духовному розвитку.

Відтак актуальним є звернення до набутку в галузі українського музичного мистецтва, відомого інтерпретатора народної пісні й романсу, оперного співака, «короля тенорів», професора, великого мецената, патріота України Олександра Мишуги.

Аналіз останніх публікацій. Вагомий внесок у висвітлення ключових позицій життя, професійної майстерності, таланту, особистих моральних якостей відомого митця й педагога Олександра Мишуги було зроблено у працях З. Боровець, Н. Ващенко, Б. Гнидь, М. Головащенко, М. Жниковця,

А. Кияновської, І. Лисенка, В. Подориної, Л. Усуханової, С. Царук та ін.

Науковці аналізують педагогічну та сценічну діяльність Олександра Мишуги, акцентуючи на його плідній праці в царині постановки голосу, створенні системи мистецтва навчання співу. Водночас звертається увага на високий рівень професійної майстерності професора, щедрий талант, морально-етичні цінності, меценатство та відданість рідній Вітчизні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Підготовка фахівців постановки голосу зумовлює вивчення традицій вокальної педагогіки. Відтак актуальними вважаємо звернення до методики викладання постановки голосу, специфіки педагогічної школи Олександра Мишуги.

Мета статті – на основі аналізу специфіки наукової школи професора Олександра Мишуги, його життєтворчості виокремити й схарактеризувати пріоритети його методики та діяльності.

Виклад основного матеріалу. Професор Міланської консерваторії в Італії, Франческо Ламперті, виховав цілу плеяду знаменитих співаків як італійських, так і в цілому світі. Відомо, що продовжувачем Ф. Ламперті в Західній Україні був Валерій Висоцький – українсько-польський оперний співак (бас) і музичний педагог, який навчався у Франческо Ламперті за класичною школою бельканто, а згодом передавав традиції його вокальної школи – спочатку у Варшаві, а потім у Львові [1, с. 45]. Як стверджує В. Опенько, «Італійська вокальна школа, яка завдяки Ф. Ламперті та його учню В. Висоцькому потрапила в Україну, знайшла тут плідотворний ґрунт, поєднавшись із традиціями народного співу» [1, с. 45]. Власне продовжувачем мистецької італійської вокальної школи та розвитком і вдосконаленням її в Україні стали Валерій Висоцький, а згодом і його здібний учень Олександр Мишуга, педагогічний талант якого вчасно помітив професор. Студенту Мишугі Олександр (Львівська консерваторія) Валерій Висоцький доручав вести клас учнів-початківців.

Оскільки ім'я Олександра Мишуги маловідоме, вважаємо за доцільне подати коротку інформацію з його біографії.

Високопрофесійний співак, в майбутньому професор Олександр Пилипович Мишуга (Філіппі-Мишуга) уродженець с. Новий Витків Радехівського району Львівської області (07.06.1853 – 09.03.1922).

Виходець з бідної сім'ї, навчався в дяківській бурсі, гімназії та вчительській семінарії у Львові, працював учителем. Вокальну освіту здобув у Львівській (1878–1881 роки, клас Валерія Висоцького) та Міланській (1881–1883 роки) консерваторіях. Удосконалював свою професійну

майстерність у Парижі. На оперній сцені дебютував 1883 року в італійському місті Ферлі.

Географія його співацької діяльності досить різноманітна: з великим успіхом виступав у Мілані, Туріні, Ніцці, Флоренції. У 1883–1884 роках – соліст Львівської (польської) опери, у 1884–1885 роках – Великого театру у Варшаві.

Відомо, що Олександр Мишуга гастролював у Відні, Празі.

Як стверджують дослідники, співак з великим тріумфом виступав на оперних сценах Європи, виконуючи найскладніші тенорові партії.

Олександр Мишуга увійшов в історію музичного мистецтва як досить виразний інтерпретатор народної пісні й романсу. Співак часто виконував вокальні твори М. Лисенка, В. Матюка, оперні арії С. Гулака-Артемівського та інші вокальні твори українських композиторів.

Особливе місце в житті талановитого маестро займала вокально-педагогічна діяльність, яку професор не залишав до останніх днів свого життя.

Зазначимо, що у 1906 році на запрошення Миколи Лисенка Олександр Мишуга їде до Києва, де стає професором співу першого українського музичного закладу. Серед тогочасних виконавців Олександр Пилипович вважався «королем тенорів» рівня Е. Карузо. Викладацька діяльність професора пов'язана з Київською музично-драматичною школою М. Лисенка (1905–1911 роки), Варшавським музичним інститутом (1911–1914 роки), власною музичною школою у м. Стокгольм (з 1919 року).

Фанатична любов до мистецтва, постійна титанічна праця над собою, велика сила волі, прагнення досягнути своєї мети, віра та відповідальність дали можливість Олександрові Мишугі піднятися з провінційного оточення до найбільших світових сцен, досягти найвищої слави оперного співака, якому аплодувала публіка найпрестижніших театрів світу.

Талановитий учень Валерія Висоцького Олександр Мишуга став гідним продовжувачем свого вчителя. За твердженням Б. Гниля, «про успіхи Олександра Мишуги на педагогічній ниві лунала слава по всій Галичині і Польщі, а пізніше, коли він переїхав до Києва та став вести клас сольного співу в музично-драматичній школі Миколи Лисенка, ця слава поширилася в Україну, Італію, Швецію» [2, с. 226].

Вагомою для розуміння значення діяльності Олександра Мишуги і його внеску у розвиток школи співу є оцінка Н. Ващенко, яка зазначає: «Педагогічна школа О. Мишуги є дійсно науковою школою, бо значення Олександра Мишуги як професора співу в тому й полягає, що зумів поставити викладання вокалу на строгу наукову основу. Він ненавидів ремісників від мистецтва, які, демонструючи силу й міць свого голосу, забували про високе завдання мистецтва» [3, с. 128].

Погоджуємося з високою оцінкою таланту маестро дослідницею С. Царук, яка досить повно й чітко пояснює, що він зробив революцію в науці співу. На думку С. Царук, «Олександр Мишуга чутливо сприйняв етично-педагогічні засади свого професора і розвинув їх у власній дидактичній діяльності, нерідко користуючись навіть подібними способами формулювання своїх ідей» [4, с. 283]. Підтвердженням цього є паралелі, які проводить дослідниця між правилами О. Мишуги в науці співу та заповідями його видатного вчителя.

З'ясовано, що цілісна система підготовки фахівця-спеціаліста базувалася на творчо-педагогічному кредо співака, яке він вважав наріжним каменем сповної діяльності як власної, так і своїх учнів.

Професор акцентував: «Для того, щоб навчитися співати, треба любити мистецтво співу більше, ніж самого себе, і принести в жертву цьому мистецтву навіть свій егоїзм та особисте «Я». Якщо любиш його заради краси, заради чистоти ідеалу, який на крилах чарівних звуків вносить душу в світ мрій і почуттів, не затьмарених турботами повсякденного життя, тільки тоді варто ставати на важкий і складний, тернистий шлях співака. Хто перевіряв себе й переконався, що не може жити спокійно без устремління до цього ідеалу, той сміливо може ставати на цей шлях. Проте не треба забувати, що крім бажання, потрібен ще хороший голосовий матеріал, слух та сильна воля» [5, с. 21].

Детальне вивчення життєтворчості Олександра Пилиповича Мишуги, аналіз наукових джерел дозволив виокремити пріоритетні дидактико-методичні та етико-педагогічні концепти в методиці та діяльності співака й педагога.

Отже, ми зупинимось на детальній характеристиці кожного з них.

У науковому доробку сучасних дослідників (З. Бодявець, М. Головащенко, Н. Ващенко, Б. Гниль, М. Жишкевич, Л. Кияновської, І. Лисенко, С. Царук) знаходимо низку суттєвих характеристик дидактико-методичного аспекту діяльності Олександра Мишуги.

Досить об'ємну й вичерпну характеристику провідних майстрів вокальної школи Львівської консерваторії подає Н. Ващенко, акцентуючи на тому, що їх завжди вирізняло володіння широкою педагогічною ерудицією. Ми переконані, що подана характеристика цілком справедливо може стосуватися й Олександра Мишуги. Дослідниця зазначає: «Вони не були догматичними та прихильниками якого-небудь одного вузького способу розвитку голосу учня і його музично-артистичних здібностей, а однаково використали у своїй методиці і пояснення, і показ голосом, і вказували потрібні м'язові прийоми, і широко користувалися фонетичним методом, і надважливим зі способів розвитку вокально-технічних і художніх можливостей учнів – впливом за допомогою вибору необхідного

музичного матеріалу» [3, с. 114.]. Водночас автор наголошує, що дієвість означеної методики забезпечувалася завдяки освіченості, ґрунтовним знанням, досвіду в галузі виконавської майстерності, знанням художнього й дидактичного матеріалу, притаманним представникам Львівської педагогічної школи. Безперечно, Олександр Мишуга створив власну систему постановки голосу, посилаючись на «Заповіді» свого вчителя Валерія Висоцького. Водночас цінним вважаємо опору маестро на знання з фізіології, анатомії, акустики, психології тощо.

Безперечно, у центрі уваги професора було свідоме розуміння, що спів – це сукупність складних психофізіологічних, акустичних, біофізичних процесів в організмі людини, який вимагає тривалої наполегливої роботи з відпрацювання технічного боку виконання, розвитку вокально-слухових уявлень, відпрацювання чіткого координування рухів голосового апарату, віднайдення індивідуального тембрального забарвлення співацького голосу, ґрунтовної роботи з питань вокальної підготовки.

Підтвердженням вищесказаного є дидактико-методичні принципи й настанови Олександра Мишуги, сформовані в «Заповідях» та «Правилах виховання майбутнього співака». Відзначаємо заслугу дослідниці С. Царук, яка віднайшла їх у справах Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва [6, Ф.122, оп.1 с. 361, 362].

Нижче подаємо текст перших восьми правил, які чітко характеризують дидактичні вимоги професора в науці співу.

1. Спів – це подовжена мова.
2. Для того, щоб навчитися правильно співати, треба насамперед навчитися правильно розмовляти, для цього необхідно з дитинства культивувати правильну мову як вдома, так і в школі.
3. Навчання співу рівнозначне навчання мовного мистецтва.
4. Потрібно розвивати гнучкість та рухливість голосу як засіб для виразності слова.
5. Слово – це кристалізоване висловлювання наших думок і почуттів, тому треба звернути особливу увагу на дихання, правильну вимову й виразну подачу слова.
6. На початку навчання мовлення та співу не варто домагатися голосного звуковедення, а вимагати від учнів не утрирування, але чіткої дикції і виразної вимови в розмові та співі.
7. У співі треба слідувати не за голим звуком, а за звуко-словом, тобто за словом, що думку виражає.
8. Під час навчання співу треба звертати особливу увагу на розвиток в учнів правильного вокального слуху, для чого необхідно якомога частіше показувати їм гарні приклади.

З огляду на те, що в публікаціях С. Царук [4; 9] подана деталізована характеристика «Правил»,

ми не зупиняємося на конкретизації змісту кожного з них. Зауважимо лише, що у «Правилах» передбачені завдання співака щодо розвитку співацького дихання, правильної вимови, виразної подачі слова. Навчанню мовного мистецтва Олександр Пилипович Мишуга приділяв багато уваги.

Для ґрунтовного засвоєння молодими співаками усіх особливостей його вокальної системи професор з перших уроків знайомив їх з будовою голосового апарату та функціями його органів у процесі співу, розмови. Олександр Мишуга розробив комплекс вправ для розвитку співацького дихання.

Багато уваги в його методиці приділялося розвитку вокального слуху. Професор переконував, що музичний слух від природи має майже кожна людина, а от вокальний слух треба розвивати, оскільки від природи він не дається. Маєстро зауважував, що добре розвинений вокальний слух дозволяє не допускати або виправляти власні помилки, відчувати різницю між вокально правильним співом і фальшивим.

Засадничими принципами діяльності Олександра Мишуги були вимогливість до себе й учнів, постійне самовдосконалення. Підтвердженням цього є судження, висловлене професором: «Я сам, якби не працював над собою, не лише не став би артистом, а був би таким безголосим, як усі оті, що просто ходять по вулиці» [3, с. 29].

Зростання наукового інтересу до питань самореалізації особистостей в сучасному суспільстві, проблема громадянської відповідальності, позитивної ідентичності особистості у контексті суспільних викликів в Україні актуалізує потребу звернення до етико-педагогічних засад життєтворчості великого патріота, мецената, професора Олександра Мишуги.

Олександр Пилипович, за свідченням наукових джерел, спогадів його учнів, був дуже вимогливим, але й справедливим.

Найбільшим проявом неповаги професор вважав невивчений урок, гнівався, зморщивши чоло, пощипуючи вуса.

На глибоке переконання маєстро, для того, аби стати справжнім співаком «необхідно мати розум, потім гаряче серце та залізну волю, аж потім – голос» [7, с. 25]. Професор був переконаний, що навчитися співати можна лише тоді, коли любиш мистецтво співу більше, ніж себе. Водночас цінним відзначаємо його морально-етичні настанови, висловлені так: «Присвячувати себе мистецтву співу заради матеріальних вимог, тимчасової слави, похвал рецензентів та маси – це злочин перед собою і перед суспільством» [7, с. 287-288]. Олександр Мишуга постійно наголошував, що шлях співака – важкий, складний і тернистий, тому для нього важливо, окрім музично-вокальних даних, володіти сильною волею.

Безперечно, основою формування етико-педагогічних засад майбутнього співака стали провідні етико-педагогічні принципи його вчителя Валерія Висоцького, засвоєні під час навчання у феноменальному зірковому класі Львівської вокальної школи.

Згодом впродовж усього часу діяльності Львівської консерваторії, ключовий педагогічно-етичний принцип В. Висоцького залишався непорушним. Зміст його зводився до такого твердження: незважаючи на будь-які національні конфлікти поза стінами навчального закладу, у самій консерваторії визнавалася лише єдина національність – талант. Не було ні національних, ні соціальних упереджень. Навчалися разом поляки, євреї, українці, німці, австрійці, а також діти селян та представників різних за соціальним станом верств населення, з різним віросповіданням. Олександр Мишуга добре пам'ятав, що і сам він, виходець з бідняків, навчався у Висоцького.

Серед десяти правил виховання майбутнього співака співзвучним із «заповідями» Валерія Висоцького і культовим відзначимо дев'яте, що стосується формування відповідальності співака перед слухачем. На думку професора, мистецтво має бути ідейним, має облагороджувати й виховувати людей. Співак має критично оцінювати свої недоліки, уникаючи «закулісних» інтриг, не допускати заздрощів до колег по сцені.

У цьому контексті важливим є десяте правило Олександра Мишуги, яке зводилося до такої настанови: «Щоби мистецтво співака доходило до слухача, співак має бути сам наповнений щирим почуттям і благородною простотою. Він повинен викреслити особисте «Я», повне самолюбства та ідейної пустоти, остерігатися погоні за дешевими ефектами, не бути зарозумілим та гордим, а бути працелюбним та вимогливим до себе» [6, арк.1].

Про високий рівень духовно-морального статусу Олександра Мишуги засвідчують численні факти з його життя. Так, у його класі навчалося чимало вихідців з бідних родин та різних національностей. Чимало з бідняків навчалися у класі професора безкоштовно ще й отримували від нього стипендію.

Відомо, що всі свої гонорари маєстро віддавав на потреби розвитку навчальних закладів. Найталановитіших дітей бідняків відправляв коштом професора на студії за кордон.

Олександр Мишуга писав: «Всі мої мислі, всі мої мрії зверталися туди, до того бідного народу, із котрого я сам вийшов. Я день і ніч думав над тим, як можна поліпшити його долю» [6, арк. 1]. Відтак професору не байдужа була культура та духовність його народу.

Прикро, однак, що через відсутність української опери Олександр Пилипович не міг виступати в Україні з національним репертуаром. Однак відомо, що він часто виконував твори українських

композиторів, став виразним інтерпретатором народної пісні й романсу.

Талановитий і дорогий європейський співак був скромним у житті, однак велетенські суми, часто анонімно, витрачав на допомогу бідним.

Відомо, що Олександр Мишуга раптово покинув Європу, сплатив високі суми за зірвані контракти, щоб за символічну плату викладати в Києві в музичній школі імені Миколи Лисенка.

Про щедрість і меценатство великого співака свідчать факти фінансування відкриття музичного інституту імені Миколи Лисенка у Львові, заповіт усього майна на утримання цього закладу.

Надавав фінансову допомогу Івану Франку.

Яскравим виявом меценатства професора є такий факт: він продав свій власний будинок у Варшаві й усі сто тисяч крон передав на добротність Україні. Професор чесно зізнавався, що зароблені на чужині гроші дадуть більше користі в Україні, ніж його присутність.

Про меценатство Олександра Мишуги свідчить факт заповіту свого архіву, бібліотеки й усього майна Вищому музичному інституту імені Миколи Лисенка у Львові.

Турбота про бідних, продовження етичних традицій Валерія Висоцького у своїй професорській діяльності, постійна фінансова підтримка українців засвідчують високий рівень моральних чеснот видатного співака.

Про деяких людей говорять, що вони «самі себе створили». Справедливо визнати, що це прямо стосується Олександра Пилиповича Мишуги, який, підкоряючи собі обставини, переборюючи власні риси характеру, стратегічно й планомірно спрямував свій талант і творчий потенціал для досягнення значущої мети.

Отож, резюмуюмо: ще задовго до становлення аксіології як науки Олександр Мишуга турбувався про ціннісну спрямованість фахової підготовки співаків, забезпечуючи тим самим аксіологічний підхід. Сутність означеного підходу науковець В. Крижко визначає як «філософсько-педагогічну стратегію, яка показує шляхи розвитку професійного мистецтва, використання педагогічних ресурсів для розвитку особливостей й проектує перспективи вдосконалення системи освіти» [10, с. 213].

Існує думка, що освіта – це процес засвоєння культури через особистісний смисл, співпрацю й діалог. Вочевидь, це добре усвідомлював Олександр Пилипович Мишуга, працюючи зі своїми учнями, забезпечуючи в цілому культурологічний підхід, виховуючи людину культури.

Все вищесказане дає підстави говорити про високий рівень професійної компетентності професора Олександра Мишуги, який включав майбутнього вокаліста в активну діяльність, мобілізуючи при цьому знання, уміння, досвід, поведінкові відносини та цінності.

У підсумку можемо констатувати, що професор Олександр Пилипович Мишуга – яскрава особистість, неперевершений майстер академічного співу, справжній талановитий суб'єкт діяльності, ерудована високодуховна й самобутня індивідуальність.

Вважаємо, що зміст вище окреслених пріоритетних концептів діяльності професора Олександра Мишуги вартий уваги, доречний у підготовці фахівців вокалу, вихованні майстерних вокалістів, формуванні культури молодих співаків.

Безумовно, процес підготовки фахівця вокалу динамічний, цілеспрямований і складний. Переконані, що дидактико-методичні та етико-педагогічні засади діяльності маестро можуть стати добрим підґрунтям у вищезазначеному процесі.

Водночас додамо, що світоглядні орієнтації, система морально-етичних цінностей Олександра Мишуги можуть бути доброю базою і критерієм мотивації та поведінки підростаючого покоління.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Аналіз творчого здобутку Олександра Мишуги дозволяє дійти висновків, що його мистецька методика ввібрала кращі надбання італійської вокальної школи та методики вокалу Валерія Висоцького. Завдяки величезній праці Олександр Пилипович Мишуга трансформував вищезазнані методики на український ґрунт, розробивши власну систему постановки голосу на науковій основі.

Славу всесвітньовідомого митця Олександр Мишуга здобув завдяки невтомній праці над собою. Оперний співак, музичний педагог володів ґрунтовними знаннями й досвідом у галузі виконавської майстерності, які вміло з великим педагогічним тактом передавав своїм учням, майбутнім відомим вокалістам.

Цінним відзначаємо не лише дидактико-методичні надбання Мишуги Олександра, а й етико-педагогічні засади його діяльності, вимогливість та повагу до своїх вихованців, принциповість.

Особливої уваги заслуговує відданість своїй рідній Батьківщині, про яку він завжди пам'ятав, допомагаючи матеріально, щедро жертвуючи зароблені кошти на видання української літератури, дитячим притулком, лікарням, погорільцям, громадським організаціям.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в детальнішому вивченні етико-педагогічних засад діяльності неординарної особистості Олександра Пилиповича Мишуги, його активної громадської роботи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Опенько В. В. Вокальна школа Франческо Ламперті та її значення для становлення української мистецької педагогіки. *Молодий вчений Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка*. 2017. № 8.1 (48.1). С. 43–47.

2. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва. Київ : НМАУ, 1997. 320 с.

3. Ващенко Н. М. Творча спадщина Олександра Мишуги (1853–1922 рр.) в контексті розвитку української мистецької педагогіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01. Полтава, 2015. 20 с.

4. Царук С. М. Роль Львівської вокальної школи у формуванні методичних принципів Олександра Мишуги. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова* : збірник наукових праць. Київ, 2015. Серія 14. Вип. 18 (23). С. 282–288.

5. Кияновська Л. Соціальна модель поведінки співака в українському галицькому суспільстві кінця XIX – першої половини XX століття (спроба соціологічного аналізу). *Наукові збірки Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка* / за ред. Л. Кияновської. Львів, 2010. Вип. 24. Кн. II. С. 21–29.

6. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв України, Ф. 122, оп.1, стр. 361, 4 арк. ; Ф. 122, оп. 1, стр. 362, 70 арк.

7. Олександр Мишуга – король тенорів / авт.-упоряд. М. І. Головащенко. Київ : Музична Україна, 2004. 610 с.

8. Жишкович М. А. Львівська вокальна школа другої половини XIX – першої половини XX ст. : дис. ... канд. мистецтвозн. : 17.00.03 / Львівська держ. музична академія ім. М.В. Лисенка. Львів, 2006. 244 с.

9. Царук С. М. Олександр Мишуга: «Десять заповідей співака». *Солоспів : культурно-мистецький часопис кафедри сольного співу Львівської національної музичної академії ім. М. Лисенка*. Львів, 2013. № 3, 4 (13, 14). С. 10–11.

10. Крижко В. В. Антологія аксіологічної парадигми управління освітою : навч. посібник. Київ : Освіта України, 2005. 440 с.